

2002. – С.143-148; ¹¹Пирогова Ю.К. Стратегии коммуникативного воздействия и их отражение в рекламном тексте // Проблемы прикладной лингвистики / Отв. ред. А.Н.Новиков. – М., 2001. – С.551; ¹²Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – К., 2000. – С.10; ¹³Росситер Дж. Р., Перси Л. Знач. праця. – С.181; ¹⁴Бэндлер Р., Гриндер Д. Знач. праця. – С.13; ¹⁵О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в нейролингвистическое программирование. – Челябинск, 1998. – С.45; ¹⁶Там само; ¹⁷Там само. – С.61; ¹⁸Горин С. НЛП: техники россыпью. – М., 2001. – С.441-445; ¹⁹Бэндлер Р., Гриндер Д. Знач. праця. – С.19; ²⁰О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Знач. праця. – С.116-117; ²¹Лебедев-Любимов А. Психология рекламы. – Санкт-Петербург, 2003. – С.113-144.

В.М. Миронова, докторант

ЛАТИНА В ГАЛІЇ ДО ПРИХОДУ КАРЛА ВЕЛИКОГО

У статті розглядаються історичні умови та розвиток розмовної та письмової літературної латини в Галії до приходу Карла Великого. Матеріалом дослідження є твори Григорія Турського, хроніки Фредегара, збірки Анжуйських або Санських висловів.

This article investigates historic conditions and development of colloquial and written literary Latin in the province of Gallia before emergence of Charles Magnus. Various works by Gregory of Tour, chronicles by Fredegar, selection of quotations from Anjou or San.

Розмовна мова Пізньої Римської Імперії загалом зберегла латинську структуру, а падіння римської влади не призвело до безпосередніх новацій. У нових германських королівствах, заснованих на руїнах колишньої імперії, варварські князі не ставилися вороже до римської культури. Більшість з них пасивно сприймала її існування, інші ж, як Великий Феодорік, навіть сприяли розвитку освіти й науки. Звичайно країни дуже постраждали від нападів, завойовники грабували міста, спалювали їх, вбивали людей, але коли лихо минуло і міста було відновлено, життя римлян в цілому продовжувалося як і раніше. Переможці, а їх було небагато, мудро відновили більшу частину старої адміністративної системи, римський народ продовжував жити за своїми законами, граматисти і риторичні продовжували навчати (повчати) на майданах міст. Варвари

часто починали знайомитися з латинської культурою, латиною вони користувалися як мовою дипломатії та законодавства¹.

Однак, в результаті цього осмосу не збереглася антична культура. На півночі Галії, де частина варварського населення була досить значною, франки зберегли свої національні звички і їх авторитет у підкореного населення був настільки великим, що воно (населення) таки прийняло право та інституції варварів. Латиняни швидко запозичили у переможців слова такі, як *mundboro* (у латинських текстах *mundiburdis*), старофр. *mainbour*, *brunnia*, старофр. *broigne*, *gundfano*, фр. *gonfanon*, *baco*, фр. *bacon*. Значне число запозичень такого роду свідчить про зміну духу римлян у королівстві франків.

У 507 році франки витіснили тулузьких вестготів, у 536 вони приєднали бургундське королівство. Після цього вони поширили свій вплив на ті частини Галії, які до цього часу вірно зберігали свій римський характер. В Аквітанії, Провансі, Бургундії міське життя продовжувало існувати і міста наймали вчителів до кінця V ст. і навіть пізніше. Але за часів франкського завоювання, економічна ситуація в містах погіршилася, нові викладачі не могли цьому зарадити, а муніципальна влада була не в змозі оплачувати послуги граматистів чи риторів. Оскільки школи було закрито, класичну філологію вивчали лише в родинях аристократів, і в такому жалюгідному стані ця наука знаходилася майже століття. У другій половині VII ст. стара шкільна система повністю зникла. Ця система породила суто граматичну і літературну культуру. Через це антична школа могла здійснювати великий консервативний вплив на лінгвістичну еволюцію. Школи клерків та ченців, що були єдиною формою навчання тепер переслідували зовсім інші й більш обмежені (вузькі) цілі. Клерки й ченці прагнули мати доступ до святих писань, а для цього було достатньо вміти читати.

Після зникнення античної школи нічого вже не уповільнювало мовної еволюції. Розмовна латина у Галії швидко трансформувалася у старофранцузьку і старопровансальську мову. Скласти уявлення про цей розвиток можна, проаналізувавши певні лінгвістичні явища розмовної мови, які досить часто зустрічалися у латинських текстах.

Наприклад, відомо, що у I-й відміні форма *portas* витіснила старий номінатив *portae* у старофранцузькій і старопровансальській мовах, де в інших відмінах збереглася різниця між суб'єктивним і непрямим відмінком. Тут йдеться про зміну, яка прослідковувалася у

текстах багатьох авторів. Один з таких прикладів зустрічаємо наприкінці VI ст. у книзі Грегуара Турського (з Тура) *Vit.patr., 12,1 cohabitatores avescque illi erant*, але у текстах VII ст. число таких випадків збільшилося, а в кінці століття укладачі “Анжуйських висловів” повністю відкинули колишнє вживання форми *portae*. До того ж, ця форма зникла у деяких текстах VIII ст. і з цього можна зробити висновок, що ця еволюція завершилася близько 700 року, у всякому разі у регіонах, звідки походять ці тексти.

Розглянемо інший приклад у галузі синтаксису. У класичних авторів присвійний прикметник *suus* відносився до підмета речення, в якому він знаходився, а за певних умов до підмета головного речення; в інших випадках користувалися вказівними займенниками *eius, illius, eorum, illorum*. Однак вже у класичну епоху можна було зустріти винятки, а в більш пізніх текстах відбувалися численні непорозуміння і плутанина. Але починаючи з VI ст. в Галії у письмових текстах вимальовується нова система. Таким чином, у документі від 573 року читаємо *ixor sua in libertate permaneat*, “його дружина має лишитися вільною” замість латинської конструкції *ixor eius* і з іншого боку *A. et P. cum ixoribus eorum*, “А і П зі своїми дружинами” замість *cum suis ixoribus*. Таке вживання *suus* та *eorum* або *illorum*, яке має французьке і провансальське походження, поширюється у текстах VII століття. Завершилася ця еволюція книгою “Життя святого Бара” написаною десь у 700 році. Тоді нова синтаксична система була повністю впорядкована і відображала стан розмовної мови.

Ці дві зміни, самі по собі мало помітні, цікавлять нас, оскільки вони не є одиничними випадками. Їх кількість є настільки великою, що, у сукупності з іншими явищами, вони дозволяють зробити певні висновки щодо хронології розвитку. Все вказує на те, що близько 700 року розмовна мова в Галії змінила свою структуру таким чином, що її мали б назвати швидше романською, аніж латинською.

Починаючи з VIII ст. зустрічаються цілі фрази, що відображають стан розмовної мови цієї епохи і дозволяють нам безпосередньо передбачити відрізок часу охоплений цією еволюцією. Таким чином, давній Ліонський манускрипт зберіг латинський спів, до якого додається рефрен, який співав народ: *Christi, resuveniad te de mi peccatore*¹. Орфографія є наполовину латинською, замість *Christe, resubveniat te de me peccatore*, а от сама конструкція – романською (фр. *se ressuovenir de qch*). У латині уповали на *Christe, respise me*

peccatorem. Видно, що скриб з трудом написав на пергаменті фразу народною мовою, він намагався латинізувати орфографію, але мав лишити структуру такою якою вона є.

Більш цікавими є пародійні слова, що додаються до манускрипту “Салічний закон”, де можна прочитати наступну фразу: *ipsa cuppa frangant la tota, ad illo botiliaria frangant lo cabo, at illo scanciono tollant lis potionis*, що можна транскрибувати латинськими (або напівлатинськими) словами: *ipsam cupam frangant illam totam, ad illum butticularium frangant illum caput, ad illum scancionuum tollant illas potiones* “вони розбивають чашу, набридають виночерпцю і випивають усі напої”. Тут, між іншим, зустрічається означений артикль *la, lo, lis* (тобто *les<las*), аналітичний датив і романські форми *cuppa, botigliario, cabo*².

Сучасники не могли усвідомити лінгвістичну еволюцію, в якій вони не брали участь, і проаналізувати її наслідки. Лише на початку IX ст. на півночі Галії почали помічати, що різниця між письмовою та розмовною мовою є настільки великою, що письмову мову не міг розуміти той, хто її не вивчав.

У 813 році на знаменитому Турському соборі було вирішено, що всі єпископи у своїх клятвах дають необхідні настанови людям і що всі перекладають ці клятви на *rustica Romana lingua* або на німецьку мову, щоб всі могли зрозуміти, що вони говорять. Саме тоді вперше згадали про існування нової мови у Галії. Кілька років потому, у 842 році, “Страсбурзькі клятви”, написані старофранцузькою мовою, відкрили літературну епоху нової мови.

Після того, як ми розглянули історичні умови та розвиток розмовної мови, варто звернути увагу на письмову літературну латину в Галії у даний період.

Само собою, що поступовий занепад загальної культури відобразився у текстах. На початку VI ст. такий автор, як святий Цезар Арльський ще висловлюється чіткою і ясною латиною. Якщо мова його сучасника святого Авіта Віденського нам здавалася менш привабливою, то це через її риторичну техніку та витончений і пишномовний стиль такий дорогий серцю інтелектуалів пізньої Античності. Наприкінці століття Грегуар Турський у своїй книзі “Історія франків” проявив свою оригінальність і талант оповідача, але кожна сторінка свідчить про погіршення знань граматики. В будь-якому разі латина Грегуага є чудовою у порівнянні з латиною хроніки Фредегера, збірок Анжуйських або Санських висловів, Маркульора,

Дефенсора з Лігуже та інших авторів, які жили десь у 700 році. Видно даремно вони намагалися сформулювати свої думки латиною, хоча правильна мова вже давно вийшла з ужитку. Зупинимось, щоб проаналізувати різні елементи цього лінгвістичного варварства.

Латина за часів Меровінгів зазнала особливо великого впливу розмовної мови. Цей вплив може мати подвійне пояснення: або автори дозволяли собі вживання повсякденної говірки, або, навпаки, намагалися уникати явищ народної мови. Характерною була плутанина між *ae* та *e*. Протягом багатьох століть дифтонг спрощувався у вимові і через це типовими для текстів стали слова типу *que* та *eternus* замість *quae* та *aeternus*. Навіть у найважчі часи мали певне уявлення, хоча й дуже нечітке, про існування комбінацій *ae*. В Анжуйських висловах, що датуються кінцем VII століття, можна зустріти слова *diae*, *aei*, *aemitto*, *prosequaere*, *quaet* і т.д.; вони є своєрідною реакцією на повсякденну вимову і невдалою спробою писати класичною латиною⁴. Складним також було правильне вживання голосних *e* та *i*. Вірогідно, слова *menus* та *se*, що зустрічаються у тому самому тексті замість *minus* та *si*, відображають дійсну вимову; див. те, що ми говорили вище про розвиток *ĩ>e* і старофр. *se*. До того ж, форми старофранцузької мови *fis*, *fisl* та *li* є формами слів *fici*, *ficit*, та *illi* у народній мові замість класичних форм *feci*, *fecit* та *ille*. Але *viro* замість *vero* є безсумнівно орфографічною помилкою. Вагання між *ae*, *e* та *i* відчутне зокрема у неправильному вживанні закінчень, вимова яких послабилася на півночі Галії. Можна навіть було зустріти, наприклад: *sancti basileci* замість *sanctae basilicae* і *vidi* замість *vitae*.

Останній приклад дозволяє пояснити інше явище розмовної мови. У ній інтервокальні глухі стають дзвінкими, наприклад: *rota>roda>* старофр. *rode*, *roue*; *ripa>riba>* фр. *rive*; *securum>seguro>* старофр. *seür*. Отже йдеться про форми повсякденної говірки; в Анжуйських висловах читаємо *prado*, *nutrido*, *rabacis*, *proseuere*, *seuli* замість *prato*, *nutrito*, *rapaces*, *prosequere*, *saeculi*. Але автор чи автори робили все можливе, щоб уникнути таких форм; звідси гіперурбанізми такі, як *deli* і *coticis* замість *dedi* і *codices*, *paco* замість *pago*, і *ducas* замість *duas*.

Ми вже згадували про палаталізацію *c* та *d* перед *e* та *i* (див. в Анжуйських висловах *iesta=gesta*, *eieris=egeris*, *necliens=neglignens*, *cogiue=coniuge*). На півночі Галії *c* та *g* на початку слова палаталізувалися навіть перед *a*; див. *campus>* старофр. *champs*,

gamba>jambe, але *corpus>corps*. Тоді треба вважати, що *causa* спочатку стала *chausa* (вимовлялася як *tšausa*), а потім *chose*. Для хронології цієї еволюції цікаво зазначити, що про скорочення (спрощення) *au* до *o* в Анжу знали ще за часів укладання висловів, про які ми розповідали. Таким чином, пояснюються наступні написи: *austes* замість *hastis*, *austiliter* замість *hostiliter* і *caus* замість *quos* (вимовлялося як *cos*; див. *condam* та гіперурбанізм *quoequalis* у тому самому тексті).

Більш того, треба зазначити, що спрощення подвійних приголосних у розмовній мові дало такі слова, як *redere*, *nulatenus*, *consignasit* в Анжуйських висловах і з іншого боку, *summus* замість *sumus*.

Є, звичайно, й інші помилки, які являються результатом незнання латинської граматики і нездатності аналізувати мову. Таким чином, часто є помітною тенденція до механічної асиміляції закінчень. На початку Анжуйських висловів автор хотів написати *pro largitate tua*, але закінчення іменника на *-e* вплинуло на закінчення займенника, що врешті дало *pro largitate tuae*. В тому самому тексті подаються інші приклади такі, як *casa cum curte circumcinste* “дім з просторим двором”, *in tuae iure=in tuo iure*, *annolus valentus=anulos valentes*.

Чим менш глибокими були знання літературної латини, тим більшою була залежність від сталих висловів, коли намагалися виражати свої думки у письмовій формі. У латинських документах, наприклад, часто зустрічалися слова *cum aquis aquarumve decursibus*; будучи не в змозі проаналізувати функцію закінчень, їх просто запам'ятовували. Таким чином, в Анжуйських висловах *aquarumve decursibus* вживається в ролі прямого додатка: *cido (=cedo) tibi de rem paupertatis meae...pascuas, aquas aquarumvae decursibus*. І таких прикладів можна навести дуже багато. Ясно, що механічне записування фактів (як наприклад, *-ibus=-us*) ні до чого не приведе. Єдиний висновок, який можна зробити щодо живої мови, це те, що закінчення *-ibus* вийшло з повсякденного вжитку.

Письмова латина за часів Меровінгів була штучним утворенням, де змішувалися спогади про літературну латину, сталі вислови, що перейшли з інших епох, риси розмовної мови, зворотні написи або гіперурбанізми і явні помилки. Близько 700 року ця латина стала зовсім хаотичною. Мова, де *vidi*, *caus*, *abis*, *diligo*, *haec contra* могли мати значення *vitae*, *quos*, *habes*, *delego*, *econtra*, де *se* могло означати *si*, *sed*, *sit*, де плуталися *a*, *ab* та *ad*, де форми *murs* та

mur, суб'єктний і непрямий відмінок однини парадигми розмовної мови, передавалися, як *murus*, *muros* або *murum*, *muo*, *muru*, *mure*, *muri* і т.д., така мова не могла бути засобом спілкування в адміністрації або у житті церкви та в культурному житті великого королівства. Була необхідна реформа і теоретично можна було б вибрати одне з двох наступних рішень: чи систематизувати розмовну мову і створити нову літературну мову, чи повернутися до античної латини. Практично, перше рішення було неможливе. Створення нової письмової мови вимагало дуже високого рівня загальної культури та здатності аналізувати лінгвістичну ситуацію, на що ніхто не був спроможний. Над цим ніхто не замислювався і така ідея була навіть передчасною. Авторитет Античності був непорушним, латина була єдиною мовою європейської цивілізації. Єдиним засобом підняти загальний рівень було розпочати вивчення латинської граматики і літератури і реорганізувати школи.

З середини VIII ст. почали докладати зусиль для реформування освіти. Американський вчений Маріо А. Пей довів, що перші результати з'явилися вже у дипломах Піпіна Короткого⁵. Він порівняв мову двох груп королівських документів: перший датується 700-717 рр., другий (такого ж самого обсягу, що й перший) – 750-770 рр. У першій групі *e* наголошене не змінюється (лишається незмінним) 202 рази, а передається літерою *i* 175 разів. У другій групі цифри відповідно складають 399 і 37 разів, тобто можна вважати, що дотримувалися класичної орфографії, не беручи до уваги 37 випадків. У першій групі дифтонг *ae* зустрічається 81 раз і змінюється на *e* 90 разів, у другій читаємо *ae* 101 раз, а *e* замість *ae* лише 27 разів. Значне покращання орфографії можна також зазначити й для групи *eo/eu*. *Eo* замість *eu* (наприклад, у слові *seo*) зустрічаємо 26 разів у документах початку століття, тоді як *eu* зберігається 40 разів. У більш пізніх документах *eo* зустрічається 3 рази, *eu* 43 рази.

М.Пей порівняв також два оригінальні документи 716 і 768 року, з яких другий був укладений за зразком першого. У першому, наприклад, можна прочитати *ad aefectum*, *habyre*, *pristetirunt*, *estipendiis*, *estabilitate*, слова, які у другому змінилися на *ad effectum*, *habere*, *praestiterunt*, *stipendiis*, *stabilitate*. В першому документі зустрічаємо, між іншим, такі вирази як *de caduces rebus presente secolis*, *impertemus*, *pars ipsius monastiriae*, які більш пізній скриб змінив на *de caducis rebus praesentis saeculi*, *impertimur*, *pars ipsius monasterii*.

Піпін Короткий, який виріс у Сен Дені, де він отримав певну освіту, був ініціатором реформи. Його син Карл Великий, який прийшов до влади у 768 році завершив організацію шкіл.

¹Див. P.Riché, *Éducation et culture dans l'Occident barbare*, С. 55-56; ²див. MGH, PAC, IV, с. 651: ХСП; ³Вивчення питання пародії див. G.A.Beckmann, *Zeitschrift für romanische Philologie*, LXXIX, 1963, С. 305-306; D'Arco Silvio Avalle, *Rivista di cultura classica e medioevale*, VII, 1965 .– С. 29-30; ⁴Formulae Andecavenses були опубліковані Зеумеров в MGH, Leg.sect., V. Наведені приклади див. E. Slijper, *De formularum Andecavensium Latinitate disputatio*, Amsterdam, 1906; ⁵M.A.Pei, *the Language of the Tigth Centuri Text in Northern France*, New York, 1932. – С. 364-365.

О.І. Хом'як, викл.

АСТРАЛЬНА МОДЕЛЬ СВІТУ В АСОЦІАТИВНО-ОБРАЗНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВІ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

У статті аналізуються особливості семантико-стилістичного функціонування словообразів небо, сонце, місяць як об'єктів тропеїчної вербалізації у мовотворчості шістдесятників.

In this article the peculiarities of the semantic stylistic functioning of the images the sky, the son, the moon are analised. This images are considered to be the objects of tropeic verbalization in the works of men of sixties.

Особливе місце у творах українських авторів-шістдесятників посідає космонімічна лексика: символіка образно-художнього відображення дійсності, зокрема природних реалій, пов'язана з язичницькими віруваннями, що були першими знаннями про навколишнє середовище. Образне сприйняття небесних тіл пов'язане з їх фізичними властивостями – розташуванням, зміною форми, фаз, здатністю випромінювати світло та метафоричними особливостями сприйняття їх людиною.

Актуальність даного дослідження визначається необхідністю комплексного і системного аналізу вербалізації національного простору в українській прозі останньої третини ХХ ст.